

אתה מוצא, לא אופן של נשך בלא תרבות,

ולא אופן של תרבות בלא נשך⁽³⁾ כאשר

והאם לזאת יקרא ריבית מה שחייב מעצם חוב ההלוואה?! ומזה הוכיח המחנה אפרים, כי עיקר חיוב הלוה הוא לשלם את סכום המטבעות שקיבל גרידא, ואם לזה מאה פרוטות עליו להחזיר מאה פרוטות ולא יותר, ולכן כל תוספת על מה שקיבל, נחשבת לריבית למאן דאמר בתר מעיקרא.

אולם לפי דבריו קשה מאד להבין, מהו צד ההיתר של "בתר בסוף אזלינן"? הרי סוף סוף, חיוב הלוה הוא לשלם רק שיעור הכסף שקיבל, ואם כן, כל מה שיוסיף על זה לכאורה צריך להחשב ריבית.

ב. יש שביארו [ע' ח' הגרנ"ט ובאבי עזרי], שהספק אם בתר מעיקרא או בתר בסוף, הוא הספק שנסתפקו הפוסקים הנ"ל, האם חיוב הלוה לשלם מדת מטבעות שלוה, או ערך הדמים שלוה, כי בתר מעיקרא, היינו "לפי מדה" של מטבעות, ואילו בתר בסוף, היינו "לפי שווי". אך כבר כתבו שמהלך זה דחוק בפשט. גם מן הראשונים המובאים להלן אות ד' מוכח שלא זה הספק.

ג. ובשערי דעה [שבספר שער המשפט] סימן קנא סעיף קטן א' ובסימן ק"ס מהלכות רבית סעיף קטן ז', חקר בשתי הלכות מכת הסברא של "בתר מעיקרא":

האחת, לפי השיטה שמותר להלוות למומר בריבית, מה הדין אם בשעת הלוואה היה הלוה ישראל כשר ונעשה מומר אחר כך, אם מותר לגבות ממנו את הריבית, וצידד כי מאחר ובתר מעיקרא אזלינן ה"איסור" קיים לעולם.

והשניה, עוד נקט מסברא, כי הגם שבתר מעיקרא אזלינן ואם הלוה מאה במאה ועשרים פרוטות והוולו, אמנם אוסרים עליו לגבות את העשרים הנוספות, משום בתר מעיקרא, אך אם גבה המלוה את הכל, אין ריבית זו יוצאת בדיינים, היות ועל ידי זה הרי הוא מחסיר

למלוה מן הקרן שחייב לו.

ועיין חידושי רבינו מאיר שמחה, שדחה את דבריו מכל וכל, באומרו כי אין הפשט בבתר מעיקרא כי האיסור הולך לפי שעת ההלוואה, אלא הפירוש הוא שעד כמה שהיה ריבית "מעיקרא", הרי נקבע שיש ריבית גם היום, ואין דמיון כלל למה שצידד השער המשפט עיין שם. ד. ובהכרעת הספק דבתר מעיקרא או בתר בסוף, ראה בהגהות אשר"י כאן שכתב כי בעיא זו לא נפשטה ולחומרא אנו נוקטים כהצד דבתר מעיקרא, ולכן אם לזה מאה במאה ועשרים והולו המטבעות אור לו ליתן מאה ועשרים מספק. [ולענין אם הוקרו המטבעות (הספק השני בגמרא) לא הזכירו חומרא כמאן דאמר בתר בסוף, ועיין מה שכתב בזה האבי עזרי פ"י ממלוה ולוה ה"ד].

אולם הריטב"א ועוד ראשונים הוכיחו מכמה מקומות כי הכרעת הגמרא היא כי "בתר מעיקרא אזלינן": מלשון הכתוב "לא תשימון עליו נשך" מבואר כי האיסור נקבע לפי שעת הקציצה ולא לפי שעת הפרעון. כמו כן, ממה שפשוט בכל מקום שאיסור "סאה בסאה" באופן שנתייקרו הפירות לא היו מדאורייתא, ולכאורה היינו משום שאין זה ריבית קצוצה מראש, ואם בתר בסוף אזלינן כלומר לפי שעת הפרעון הרי יש כאן ריבית גמורה בשעת פרעון.

כמו כן, מדין סאה בסאתיים והוולו הפירות בזמן הפרעון פשוט בכל מקום שלא הותר האיסור על ידי זה, ומדוע? הרי עתה אין כאן ריבית כלל. מכל זה מוכח, שבתר מעיקרא אזלינן, כלומר איסור ריבית תלוי רק בקציצת שבשעת ההלוואה, אם היה אז ריבית, אסור. ואם לא, מותר.

3. והקשה המהר"ם שיף כי מצאנו אופן של תרבות בלא נשך, והוא, הדין של המשנה הבאה